

Т.Ю. Кулаковський

ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ФОРМУВАННІ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА СУСПІЛЬСТВА

В статті розглядається роль профорієнтації у формуванні робочої сили і національного суспільства; вплив психологічної складової професійної орієнтації на вибір професійної діяльності людини; заходи державних органів щодо ранньої профдіагностики.

***Ключові слова:** профорієнтація, інтелект, соціальний інтелект, емоційний інтелект, креативність, професійне самовизначення, професійний вибір, психологічна служба системи освіти, державна служба зайнятості.*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ситуація, що склалася на ринку праці та в суспільстві в цілому вказує на нагальну потребу переглянути питання профорієнтаційної роботи. Спостерігається значний дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили не тільки в цілому по країні та регіонах, а й за рівнем освіти та за спеціальностями. При цьому, коли в одних випадках спостерігається трудовнадлишкова кон'юнктура ринку, то в інших – трудодефіцитна. Крім цього, часто молоді люди, які здобули відповідний фах, прийшовши на роботу, виявляють, що їм не до вподоби їхня робота (адже навчання відповідному фаху і сама робота – це не одне й те ж, а до цього часу вони не мали змоги спробувати себе в якості працівника). Як результат, люди, що потратили час і гроші на одержання відповідної кваліфікації, займаються роботою, яка часто їм не до вподоби, підриваючи віру в свої можливості та поповнюючи прошарок зневірених людей. Така робота не приносить бажаної користі й суспільству.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Своєчасна профорієнтація дозволяє людині зробити правильний вибір щодо професії та реалізації конституційного права на працю. Питання профорієнтації, як активного заходу працевлаштування, піднімали в своїх роботах економісти, педологи в 20-30 роках минулого століття. Проте, починаючи з 1936 р. до нашого часу питання профорієнтації представниками вітчизняної психологічної науки майже не розглядалися.

Цілі статті. Провести аналіз стану профорієнтаційної роботи в Україні, її впливу на розвиток особистості, на розвиток економіки країни й суспільства. Показати необхідність ранньої діагностики профорієнтації з метою розвитку наявних задатків дитини та вплив профорієнтації на формування робочої сили та суспільства в цілому.

Виклад основного матеріалу. Ж.Б. Сей (1767-1832) основним фактором суспільного виробництва визначив людську індустрію, до якої він відніс підприємця, філософа (той, що генерує ідеї) та працівників [16]. Такий поділ людських ресурсів є суттєвим і на сьогодні. В залежності від властивостей людини, які вона одержала з дитинства і розвинула в процесі праці, вона може

зайняти одне із цих місць в системі суспільного виробництва. При цьому необхідно зауважити, що кожна складова цієї людської індустрії є важливою, але люди, що відносяться до генераторів ідей, підприємців і найманих працівників відрізняються за своїми властивостями.

Окрім вказаного суспільного поділу праці в суспільному виробництві на наступному штабелі є поділ праці, а відповідно і людських ресурсів, за галузями, спеціальностями, професіями тощо. Важливо вчасно розпізнати наявні властивості людини, що сприяють успішному застосуванню їх в тому чи іншому різновиді праці і правильно спрямувати їх розвиток. При цьому слід пам'ятати, що усі люди різні. Л. Х'єлла і Д. Зіглер, які вивчали теорії особистості, досить чітко вказали, що серед більш ніж п'яти мільярдів людей на нашій планеті не зустрінеш двох абсолютно подібних один до одного [9].

Для того, щоб людина обрала для себе найбільш підходящу роботу, вона має мати чітке уявлення про власні можливості, про свою особистість: про тип темпераменту чи характеру, рівень інтелекту, про свої здібності тощо. Невдалий вибір професії призводить до незадоволення собою, невдалого кар'єрного росту, безробіття, страждань та передчасної втрати працездатності, з одного боку, а з іншого – низької ефективності для суспільства праці такої людини. Тобто, за обставин неправильного вибору свого місця в суспільному виробництві страждає сама людина, і своєю працею практично не приносить користі суспільству.

На вирішення цієї проблеми повинна бути направлена профорієнтаційна робота.

Профорієнтація ґрунтується на самовизначенні людини (психологічна сторона питання) та визначенні свого місця на ринку праці (економічна сторона питання). Дані проведеного опитування у випускних класах 12 шкіл свідчать, що вибір професії випускниками шкіл відбувається на основі зовнішньої привабливості: рівень заробітної плати, наявність робочих місць на ринку праці (бухгалтери), престижність професій (банкіри), наслідування батьків тощо. При цьому абсолютно не враховуються властивості особистості, про які дитина зазвичай і не знає.

Проблеми правильного вибору професії надавали великого значення ще в 16 столітті. Так, в 1575 році іспанський лікар і філософ Х. Уарте в передмові до своєї книги «Дослідження здібностей до наук» писав, що для того, щоб ніхто не помилявся у виборі тої професії, яка найбільше підходить до його природних дарувань, королю слід було б виділити уповноважених людей великого розуму і знань, які відкривали б у кожного його дарування ще в дитячому віці; вони тоді заставили б його обов'язково вивчати ту галузь знань, яка йому підходить, і цим самим не допускали б випадкового професійного вибору [8].

Маємо і власні позитивні рішення у вирішенні питань ранньої профорієнтації. У 20-і роки минулого століття, на початку розбудови соціалістичної індустрії в СРСР, коли офіційною задачею було визначено перетворення СРСР із аграрної країни в індустріальну, для чого країні потрібні були кваліфіковані працівники у всіх галузях, і в першу чергу, в індустрії,

значна увага приділялась розвитку дитини (майбутньої робочої сили). Постановами Народного комісаріату освіти в республіках у 1931 р. було прийняте рішення про організацію педологічної роботи, метою якої було об'єднати підходи різних наук (медицини, психології, педагогіки) до розвитку дитини. Основними представниками радянської педології були П. П. Блонський, М. Я. Басов, Л. С. Виготський. Наряду з розвитком теорії і практики педології були створені спеціальні бюро професійного відбору, в 1934 р. налічувалось уже 86 таких бюро.

Проте у 1936 році Постановою ЦК ВКП(б) мережу профконсультаційних бюро було ліквідовано як «спотворення в системі Наркомосвіти» та була піддана критиці теорія і практика педології [1]. Засуджуючи педологію як науку, ЦК ВКП(б) постановив, що теорія і практика педології базується на хибних наукових, антимарксистських положеннях. До таких положень було віднесено головний закон сучасної (на той час) педології – закон фаталістичної обумовленості долі дітей біологічними і соціальними факторами, впливом спадковості та середовища, який суперечить марксистській теорії і практиці соціалістичного будівництва. Було вказано, що марксистська теорія і практика дозволяють успішно **перевиховувати людей** в дусі соціалізму і ліквідовувати пережитки капіталізму в економіці і свідомості людей. Як результат, разом із наукою «педологією» було ліквідовано й мережу профконсультаційних бюро як «спотворення в системі Наркомосвіти».

У 1990 році відбулися зміни в політичному устрої України, і як результат, почалася перебудова економіки: перехід від планово-командної системи управління до ринкової економіки. Відбулася зміна власності на засоби виробництва шляхом роздержавлення, приватизації, створення нових підприємств з недержавною формою власності. Хоча цей процес був не простим, але ще більш складнішим і більш тривалим є процес зміни національного суспільства, структури і якості робочої сили.

Адже в суспільстві у зв'язку зі зміною власності виникла потреба в заміні просто добросовісних виконавців, які виконували команду з центру, на ініціативних, креативно мислячих, інтелектуально розвинутих людей, здатних самостійно побачити проблему, самостійно прийняти рішення і самостійно вирішити питання. Виникла потреба в формуванні нового суспільства. Зазвичай такі питання вирішуються еволюційним шляхом, але для того, щоб не розтягнути вирішення цієї проблеми на роки виникає необхідність впливу науки на формування нового суспільства, яке здатне задовольнити потреби кожного громадянина і населення в цілому.

Формування пострадянського суспільства неможливе без корінних змін в освіті, так як саме в дитячому віці формуються такі властивості людини, як її самооцінка, мотивація досягнення, інтелект, креативність тощо. Зв'язок цих властивостей з економікою можна простежити за такими прикладами: здібність до самостійного мислення та самостійного прийняття рішень може сприяти розвитку економіки, оснований на вільному підприємництві, але бути дестабілізуючим фактором у суворо регламентованих суспільних відносинах (планово-командна система управління). У цьому контексті роль

психологічної науки у формуванні суспільства через освіту є надзвичайно багатогранною.

Місце людини в суспільному поділі праці визначається, в першу чергу, її властивостями. При цьому необхідно враховувати, що, як пише видатний український психолог С.Д. Максименко, «різні діяльності породжені працею людини і мають з нею генетичні і функціональні зв'язки» [4, с. 509]. Важливо вчасно їх виявити і розвинути.

Зупинимось на деяких властивостях людини, від яких напряму залежать економічні зростання, і які суттєво впливають на формування пострадянського суспільства.

Мотивація досягнення. Д. Маккліланд довів, що висока мотивація досягнення у населення спонукає до активної підприємницької діяльності, котра через реінвестування прибутків і стимулювання технічних досягнень сприяє економічному росту [12].

В контексті вище викладеного чітко вимальовується необхідність впливу психологічної науки на підвищення мотивації досягнення у населення, яка за висновками зарубіжних вчених формується у віці 3-5 років, а за висновками національних психологів та психологів країн пострадянського простору – у віці 9-11 років.

У зв'язку з тим, що національне суспільство для економічного розвитку потребує більшої кількості успішних підприємців необхідно створювати належні умови для формування високого рівня мотивації досягнення.

Важливими чинниками, що характеризують національне суспільство і позитивно впливають на економіку будь-якої країни, є загальний, або середній інтелект нації, середній суспільний та емоційний інтелект нації.

Загальний інтелект. Вченими доведено, що загальний інтелект нації на сьогодні є найбільш сильним із відомих психологічних предикативів індивідуальних професійних досягнень: загальний інтелект корелює на рівні $r=0.58$ з успішністю в складних розумових професіях і на рівні $r=0.23$ – з успішністю простої ручної праці. При цьому інтелект виступає важливою детермінантою успішності в навчанні й тривалості одержання освіти.

А.Л. Журавльов стверджує, що організації, які складаються із більш інтелектуальних людей, а також цілі області і країни можуть більш успішно вести економічні справи і досягати кращих досягнень [3].

У своїх роботах К. Девенпорт, Х. Реммерс, Р. Лінн, Т. Ванханен на основі проведених досліджень стверджують, що загальний інтелект населення різних досліджуваних країн (США, Великобританія, Іспанія та інші) є суттєвим фактором їхніх економік [10, 11].

Дослідники Р. Лінн та Т. Ванханен встановили високу кореляцію рівня національного інтелекту з доходами на душу населення в цих країнах (кореляція складає приблизно 0.70) і з економічним ростом (кореляція – 0.60-0.65) [11].

Проблеми інтелекту в контексті економічного розвитку вказують на суттєвий вплив психологічних факторів на суспільні процеси.

Р. Лінн та Т. Ванханен розглядають інтелект в якості одного із факторів економічного благополуччя тої чи іншої країни. При цьому вони підкреслюють, що інтелект має рости під впливом економічних досягнень, покращання якості життя і освіти. Разом з тим, на їхню думку високий інтелект передує економічним досягненням [11].

Тоді, як мотивація досягнення забезпечує розвиток здібностей до підприємництва та сфер діяльності, що потребують високої напруги сил, постійного подолання перепон, значення інтелекту більш важливо в когнітивно складних професіях.

Соціальний і емоціональний інтелект. В контексті формування національного суспільства важливе значення мають соціальний та емоціональний інтелект. Вчені Гарвардського університету довели, що успішність будь-якої діяльності на 67% зумовлена емоційною компетентністю (EQ) [7].

Соціальний інтелект. Соціальний інтелект – це особливий “соціальний дар”, який забезпечує гладкість у відношеннях з людьми, продуктом якого є соціальне пристосування, а не глибина розуміння. Термін “соціальний інтелект” був введений у психологію Є. Торндайком у 1920 році для позначення “діяльності у міжособистісних стосунках”. Багато відомих психологів зробили свій внесок у інтерпретацію цього поняття. В 1937 році Г. Олпорт зв’язував соціальний інтелект зі здібністю висловлювати швидкі, майже автоматичні судження про людей, прогнозувати найбільш вірогідні реакції людини. А в 60-х роках Дж. Гілфорд, творець першого надійного тесту для виміру соціального інтелекту, трактував його як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від фактора загального інтелекту і пов’язаних, перш за все, з пізнанням поведінкової інформації [3].

Досить наочно значення соціального інтелекту простежується на численних прикладах, коли люди, які відрізняються високими досягненнями у вивченні явищ матеріального світу (мають високий загальний предметно-орієнтований інтелект), виявляються безпомічними у сфері міжособистісних стосунків, і особливо у веденні підприємницької діяльності.

За висновками вчених соціальний інтелект є набутим, тобто на його розвиток можна впливати.

Емоційний інтелект. Дослідження вчених показують, що люди з однаковою освітою, досвідом, рівнем загального інтелекту (IQ) опиняються на різних полюсах матеріального добробуту. Хороша освіта і здоров’я ще не гарантують одержання відповідного доходу. Встановлено, що успіх людини, вміння формувати соціальні зв’язки і досягати поставлених цілей прямо залежать від її емоційного інтелекту (EQ). Сьогодні успішні люди, і в першу чергу, успішні підприємці акцентують увагу на логіці і емоціях. Численні факти підтверджують, що емоційно адаптовані особи – ті, що справляються з своїми почуттями і розуміють чужі, – мають переваги в усіх сферах людської діяльності, і особливо в підприємстві, успіх якого напряму залежить від добре налагоджених соціальних мереж. Вони підключають до розуму емоції, використовуючи при цьому його ефективніше. Люди, які не можуть

впорядкувати своє емоційне життя, постійно знаходяться в стані внутрішньої боротьби, що заважає їм сконцентруватися на виконанні поставлених завдань.

Дж. Мейє і П. Селовой визначили емоційний інтелект як здібність сприймати і виражати емоції, асимілювати емоції і думки, розуміти і пояснювати емоції, а також регулювати емоції (власні і інших людей) [13]. Тарасевська Л.С. розглядає емоційний інтелект як здатність людини розуміти власні емоції і емоції оточуючих з метою використання отриманої інформації для реалізації своїх цілей. На її думку EQ – це система пізнавальних здібностей (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, всі розумові знання і вміння). Важливо, що на відміну від IQ, рівень якого в значній мірі визначається генами, рівень EQ залежить від зусиль самої людини, може розвиватися протягом всього життя [7], що є досить важливим для нашого пострадянського суспільства.

В професіях, успіх котрих пов'язаний зі створенням принципово нового оригінального продукту, генерацією нових ідей, на перше місце виступає креативність.

Креативність. Для людей, які генерують ідеї, пропонують інновації важливою властивістю є креативність. Якщо розглядати креативність в контексті підприємництва, то необхідно констатувати, що інноваційне підприємництво немислиме без задіявання людей наділених цим даром. В даному випадку питання вирішується різними шляхами: підприємець запозичує інноваційну ідею у генератора ідей (креативно мислячої людини), або самостійно, маючи креативні здібності, знаходить і втілює в життя інноваційні ідеї.

Незадовільна результативність вітчизняного підприємництва значною мірою характеризується низькими показниками запровадження інновацій. Ситуація, що є в Україні з впровадженням інновацій, свідчить про нагальну потребу появи в суспільстві людей, здатних генерувати та впроваджувати нові ідеї, тобто людей наділених креативними здібностями.

Значення креативності у формуванні пострадянського національного суспільства підсилюється тим, що творчі досягнення в суспільстві розподіляються досить нерівномірно. Як показують дослідження, незначна частка людей виробляє більшу частину творчого продукту. Д. Прайс стверджує, що половина витворів в конкретній галузі створюється групою, чисельність якої рівна кореню квадратному із загальної кількості членів даної спільноти [15]. А. Молес наводить приклад щодо класичного музичного репертуару: якщо класичний музичний репертуар створений 250 композиторами, то половина цього репертуару належить 16 композиторам ($\sqrt{250} = 15,81 \approx 16$) [14]. Творчий потенціал суспільству необхідний, в першу чергу, для оновлення техніки і технологій, для генерації інноваційних ідей, без чого неможливий економічний розвиток країни.

Для кожної людини зокрема, і суспільства в цілому, важливо встановити наявність тих чи інших властивостей особи, сприяти розвитку цих властивостей з метою застосування їх в повсякденній праці як на благо людини, так і на благо суспільства.

Постає ряд питань: в якому віці людина має визначитися зі своїм місцем в суспільному виробництві? як знайти правильний вибір, спираючись на власну спроможність? Чи повинна держава втручатися у професійний вибір людини в ринковому середовищі?

Спробуємо розглянути ці питання у зворотному порядку.

Сучасний стан економіки свідчить про низьку ефективність суспільного виробництва: майже половина підприємств у 2010 р. отримали збиток, фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування малих підприємств в цілому по країні є збитковим, середня заробітна плата у 2010 р. по країні склала лише 2239 грн., що є менше ніж 300 дол. США, кількість робочих місць, як і кількість вітчизняної продукції, катастрофічно зменшується, країна перетворюється на ринок збуту іноземної продукції.

Світовою практикою доведено, що зрушення в економіці можна досягти лише шляхом активізації вітчизняного підприємництва. Для цього, в першу чергу, необхідно мати в суспільстві достатню кількість успішних підприємців.

Українському суспільству вкрай необхідні генератори ідей для підприємництва. В порівнянні з 2000 р. інноваційна активність підприємств ще більш знизилась: питома вага підприємств, що впроваджували інновації у 2000 р. становила 14,8%, в 2009 р. – 10,7%, а питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової склала лише 4,8%.

Ринок праці абсолютно розбалансований: при скороченні робочих місць, великому навантаженні на одне вільне робоче місце, безробітті, часто спостерігається нехватка кваліфікованих працівників, рівень підготовки робочої сили не відповідає запитам ринку праці.

Аналіз сучасного суспільного вітчизняного виробництва та його ефективності, теорія та практика країн з розвинутою економікою щодо профорієнтаційної роботи свідчать про необхідність повернення до питання ранньої діагностики профорієнтації та професійної орієнтації в Україні.

На користь ранньої діагностики профорієнтації наведемо висновки І.В. Лосевої та Л.Б. Бичкової, які вважають, що діагностика профорієнтації повинна проводитись у ранньому дитячому віці. «У практичній психології і нейробіології існує постійно підтверджувана досвідом думка, про те, що до 36 місяців життя (до 3 років) особистість повністю сформована, і подальша динаміка життя або розвиває її вроджені дані, або прагне їх пригнічення». В результаті проведеного дослідження автори вказують, що уже в 3 річному віці бажано пройти діагностику профорієнтації. Це дасть, на думку І.В. Лосевої й Л.Б. Бичкової, батькам «познайомитись зі своєю дитиною і зрозуміти причини її вчинків і прагнень, з великого списку вроджених здібностей і схильностей ...вибрати низку найбільш прийнятних ... і створити дитині розвиваючі умови саме для її вроджених даних» [5, с. 15]. Напевне автори мають рацію, проте далеко не усі батьки мають можливість провести професійну діагностику для своїх дітей. А от системі державної освіти вирішення цього питання під силу. Особливо, зважаючи на те, що останнім часом в дитячих садках та в школах введені посади психологів, на функціях яких зупинимось пізніше.

У 1999 р. наказом Міністерства освіти і науки України затверджене Положення «Про психологічну службу системи освіти України» [2], яке у 2009 р. було викладене у новій редакції. Однак, не зважаючи на важливість питання професійної діагностики та професійного вибору, що впливає на все життя людини: від початку її трудової діяльності до закінчення її працездатності, а також відбивається на результатах її роботи та на її здоров'ї (фізичному і психічному), в Положенні серед функцій освітянського психолога не передбачено функцій, направлених на профорієнтаційну роботу.

Професійній орієнтації приділяють увагу у своїй повсякденній роботі працівники державної служби зайнятості. Питання профорієнтації, як засіб активної політики держави в забезпеченні зайнятості населення, піднімається в ряді нормативних документів державної служби зайнятості. Проте, в цих документах розглядається питання професійної орієнтації лише з економічних позицій: професійна орієнтація розглядається як процес вибору професії.

Аналіз офіційних документів двох міністерств свідчить, що психологічній стороні питання профорієнтації, а саме питанням самовизначення людини увага не приділяється зовсім, що позбавляє проведення ранньої професійної діагностики та не дає можливості впливати на розвиток тих задатків, які має людина.

На нашу думку в питаннях професійної орієнтації психологічна наука має передувати економічній. Тому, що робоча сила – це не механізм, який, між іншим, теж може виконувати лише ті функції, для яких він створений, це живий організм, це особистість, яку використовувати необхідно без насильства як із зовнішнього середовища, так і самою людиною. А тому профорієнтація має включати два фактори: визначення властивостей людини (її здібностей, нахилів, здатності, бажань, вподобань); введення дитини у світ професій (ознайомлення, надання можливостей спробувати себе ще в шкільному віці на різних роботах як віртуально, так і на практиці). Для цього серйозно необхідно переглянути підходи до профорієнтації в системі освіти.

Висновки

1. У розвинутому суспільстві має гармонійно розвиватись кожна людина, будь то підприємець, фахівець, робітник чи філософ, з тим, щоб гідно зайняти своє місце в суспільному виробництві. Забезпечити цю роботу можна шляхом введення професійної діагностики та професійної орієнтації у ранньому віці.

2. Профорієнтацію необхідно розглядати як багатогранне явище: як професійне самовизначення особистості (перманентний процес самопізнання) та визначення свого місця на ринку праці (формування інтересів, визначення напрямів набуття кваліфікації тощо).

3. Необхідно розширити коло суб'єктів, до функцій яких має входити профорієнтаційна робота серед дітей дошкільних закладів та школярів, використовуючи при цьому уже існуючі посади психологів.

4. До функцій дошкільних та шкільних психологів включити функції діагностики профорієнтації та проведення профорієнтації. Покласти на них обов'язки щодо спрямування дій вихователів, вчителів та батьків на розвиток вроджених задатків дітей на основі проведених наукових професійних діагностик.

5. В учбовий процес ввести програми з комбінованими варіантами профорієнтаційних заходів і професійної підготовки, надавати можливість школярам спробувати свої сили в декількох професіях. З цією метою можна використовувати професійну базу місцевих професійних освітніх закладів, підприємств та самих шкіл.

На нашу думку посилення профорієнтаційної роботи дозволить позитивно вплинути на підвищення якості робочої сили в Україні, так як працівник, виконуючи роботу, яку він вмів виконувати, хоче її виконувати та отримує від роботи не тільки дохід, а ще й задоволення, має позитивний вплив на розвиток душевних та психомоторних сил, розвиток здібностей до праці, розвиток самої особистості, підвищення якості індивідуальної робочої сили. Разом з цим, така робота позитивно вплине на формування пострадянського суспільства в Україні.

Література

1. Постановление ЦК ВКП (б) от 4 июля 1936 года «О педологических извращениях в системе Наркомпросов» [Электронный ресурс] – <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssrf6510.htm>
2. Положення «Про психологічну службу системи освіти України» від 30 грудня 1999 р. N 922/4215 [Електронний ресурс] – <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d65>.
3. Журавлев А.Л. Образование и конкурентоспособность нации: психологические аспекты / Психологический журнал. – 2009. – том 30. – № 1 – С.5-13.
4. Загальна психологія. – Вінниця, 2006. – 688 с.
5. Лосева И.В. Как определить наилучший возраст для профориентации? / Работа и учеба. – 2005. – №15(403). – С. 15.
6. Стейн С. Дж. Переваги EQ: Емоційний інтелект та ваші успіхи. – К., 2007. – 384 с.
7. Тарасівська Л.С. Емоційний капітал як складова людського капіталу [Електронний ресурс] http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2009_7/48.pdf
8. Уарте Х. Исследование способностей к наукам. – М., 1960. – 192 с.
9. Хелл Л. Теории личности. – СПб., 2007. – 607 с.
10. Davenport K.S., Remmers H.H. Factors in state characteristics related to average A-12 V-12 test scores // Journal of Educational Psychology. 1950. 41. 110-115.
11. Lynn R., Vanhanen T. IQ and the Wealth of Nations. Westport, CT: Praeger Publishers, 2002.
12. McClelland, D. The achieving society. – N.Y.: Free Press, 1999. – 532 p.
13. Mauer J.D., Salovey P. What is emotional intelligence?// Emotional development and emotional Intelligence: Educational Implications/Eds. P. Salovey, D. Sluyter. N.V.: Perseus Books Group, 1997. P. 3-31.
14. Moles A. Information theory and esthetic perception. Urbana: University of Illinois Press, 1968.
15. Price D. Little science, big science. N.Y.: Columbia University Press, 1963

16. Say, J.B. A Treatise on political Economy [Text] / J.B. Say. – Philadelphia: Cosimo Inc, 2007. – 492 p.

В статье рассматривается роль профориентации в формировании рабочей силы и общества, влияние психологической составной профориентации на выбор профессиональной деятельности человека, мероприятия государственных органов относительно ранней профориентации.

Ключевые слова: профориентация, интеллект, социальный интеллект, эмоциональный интеллект, креативность, профессиональное самоопределение, профессиональный выбор, психологическая служба системы образования, государственная служба занятости.

In the article the role of vocational orientation is examined in lives of man and economies of country on the whole; labour as economic and psychological category is examined; the analysis of vocational orientation work is carried out: in Ukraine since 1930 to the present tense and experience of countries with the developed market economy; drawn conclusion in relation to strengthening of vocational orientation work in a country.

Key words: vocational orientation, labour, professional self-determination, professional selection, psychological service of the system of education, labour-market, government service of employment.

М.О. Курицина

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УСТАНОВОК У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглянуто підходи до визначення поняття «професійні установки», сформульовано власне розуміння категорії «професійна установка», визначено місце професійних установок у структурі спрямованості особистості.

Ключові слова: установки, професійні установки, особистість.

Актуальність теми. В сучасних умовах, коли багато уваги приділяються становленню особистості, в тому числі і ролі формування професійних установок для подолання в майбутньому бар'єрів на шляху кар'єрного зростання, особистого росту та відсутності детермінізму між сформованими професійними установками та самовизначенням особистості, актуальним є створення єдиного понятійного апарату, який буде слугувати основою для подальших теоретичних та практичних досліджень. Таким чином узагальнення понятійного апарату дослідження проблеми професійних установок є ґрунтом для подальших напрацювань у відповідному напрямі.

Постановка проблеми. Проблема визначення професійних установок у психолого-педагогічній літературі в останні часи набуває соціальної